

1920–1931-ci illərdə Azərbaycanda ibtidai məktəblər üçün tədris planlarının hazırlanması

Aytəkin Məmmədova

Sumqayıt Dövlət Universitetinin Pedaqogika və psixologiya kafedrasının müdiri,
pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru, dosent. E-mail: telmanaytekin_82@mail.ru
<https://orcid.org/0000-0003-1084-8884>

Xülasə. Məqalədə 1920–1931-ci illərdə Azərbaycanda sovet ibtidai məktəblərinin geniş şəbəkəsinin yaradılmasından söhbət gedir. Qeyd olunur ki, 1920/23-cü tədris ili üçün qəbul edilən əsasnaməyə görə, yeni məktəbin mahiyyətinə uyğun yeni tədris planları hazırlandı. İbtidai məktəb şagirdlərinin tədris yükü azaldıldı. Sınıfdən-sinfə keçid və buraxılış imtahanları ləğv edildi. İbtidai məktəbin tədris planlarında, fənlərin adlarında və onlara ayrılan həftəlik saatların miqdarında dəyişikliklər edildi. Cəmiyyətin tələblərinə uyğun olaraq, ibtidai təhsilin məzmunu tez-tez dəyişir, «kompleks» proqramlar yaradılırdı, lakin bu proqramlar özünü doğrultmadığından 1931-ci ildə ləğv edildi. Sonda müəllif qeyd edir ki, «sosializmin bütün cəbhə boyu hücumu» məktəblə bağlı mütərəqqi ənənələrin üstündən xətt çəkdi.

Açar sözlər: Azərbaycan, sovet təhsil sistemi, yeni məktəblər, ibtidai təhsil, tədris planları, ibtidai məktəb, təhsilin məzmunu.

<http://dx.doi.org/10.29228/edu.90>

Məqaləyə istinad:

Məmmədova A. (2019) *1920–1931-ci illərdə Azərbaycanda ibtidai məktəblər üçün tədris planlarının hazırlanması*. «Məktəbəqədər və ibtidai təhsil». № 4 (229), səh. 165–172.

Məqalə tarixçəsi: göndərilib – 22.08.2019; qəbul edilib – 27.08.2019

Giriş

«Azərbaycanda vahid əmək məktəbi haqqında əsasnamə» təsdiq edildikdən az sonra Xalq Maarifi Komissarlığı «1920/21-ci tədris ili üçün I və II dərəcəli məktəblərin təxmini dərs cədvəli»ni nəşr etdi. İbtidai məktəblər üçün nəzərdə tutulan bu tədris planı əvvəlki tədris planlarından mükəmməlliyinə görə xeyli

fərqlənirdi. Azərbaycan SSR Xalq Maarifi Komissarlığının 1920/21-ci illər üzrə ibtidai məktəblər üçün təsdiq etdiyi tədris planı həm ilk milli respublika (1918–1920), həm də 1917–1920-ci illərdə Rusiyada istifadə olunan tədris planları əsasında hazırlandığından mütərəqqiliyi ilə seçilirdi. Bu tədris planında ibtidai siniflər üçün xarakterik olmayan fənlər (təbiət, tarix, rəsmxət) çıxarılmış, rus dili ilə bərabər xarici dillərin (alman, fransız dilləri) öyrədilməsi isə nəzərdə tutulmamışdı. Bəzi fənlər integrasiya edilərək sayları 14-dən 9-a endirilmiş, şagirdlərin həftəlik tədris yükü normalara uyğunlaşdırılmışdı. Real məktəbin ibtidai sinifləri ilə müqayisədə tədris planında ümumi tədris yükü I sinifdə 4 saat, II sinifdə 6 saat, III sinifdə 5 saat, IV sinifdə 2 saat azaldılmışdı. Ana dilinə I–V siniflərdə 36 saat (27,2 %), riyaziyyata 28 saat (21,2 %), təbiət və ölkəşünaslığa 18 saat (13,6 %), əl işinə 10 saat (7,6 %), rəsmə 10 saat (7,6 %), nəğməyə 10 saat (7,6 %) bədən tərbiyəsinə 10 saat (7,6%), IV–V siniflərdə coğrafiyaya 6 saat (4,6%), mədəniyyət tarixinə 4 saat (3%) vaxt verilirdi.

Tədris planından da göründüyü kimi, ən çox saat ana dili fənninə ayrılmışdı. Nəzərə alınmalıdır ki, digər fənlər də ana dilində tədris edilirdi. Tədris planında əsas yük ana dili və riyaziyyat fənlərinin üzərinə düşürdü. Azərbaycan İnkilab Komitəsinin sədri N.Nərimanovun 18 sentyabr 1920-ci ildə təsdiq etdiyi «I və II dərəcəli məktəblərdə dil dərsləri keçirilməsi haqqında» dekretin 1-ci maddəsində I və II dərəcəli məktəblərdə tədris dili ana dili elan olunmuşdu. Dekretə II dərəcəli məktəblərin ilk 6 ilində Azərbaycan dilinin tədrisi ilə yanaşı, həftədə 4 saat rus dilinin öyrədilməsi, azsaylı xalqların məktəblərində Azərbaycan və ya rus dilinin tədris dili olması, vahid əmək məktəblərində fransız və alman dillərinin tədrisi, latın dilinin tədris planından çıxarılması, azsaylı xalqların dillərinin öyrədilməsi (sinifdə ən azı 10 uşaq olarsa) nəzərdə tutulurdu [1920]. Belə ki, ümumi tədris yükünün 48,4 %-i ana dili və riyaziyyat fənlərinin, 51,6 %-i isə 7 fənnin (təbiət və ölkəşünaslıq, əl işi, rəsm, nəğmə, bədən tərbiyəsi, coğrafiya, mədəniyyət tarixi) üzərinə düşürdü [Mockba, 1927].

İlk tədris planlarının qüsurlu cəhətlərindən biri ibtidai məktəblərdə məktəb müdürünün, ikinci dərəcəli məktəblərdə pedaqoji şuranın qərarı ilə həftəlik tədris yüklərinin artırılıb-azaldılması idi. Xüsusilə kənd məktəblərində, mövsümi işlərlə əlaqədar olaraq, dərslərinin sayı nəzərdə tutulduğundan xeyli az olurdu. Digər bir problem şəriət dərslərinin tədris planlarından çıxarılması ilə əlaqədar idi. Bununla bağlı Azərbaycan SSR Xalq Maarifi Komissarlığının «Müsavət dini nazirliyinin ləğv edilməsi və məktəblərdə dini nəzəriyyələrin tədrisinin aradan götürülməsi haqqında» 1920-ci ilin mayında xüsusi dekreti verilmişdi [Azərbaycan DTA, 410 s].

1922/23-cü tədris ili üçün məktəblərlə bağlı yeni əsasnamə qəbul edildi. Əsasnamənin tələblərinə görə, ibtidai məktəb şagirdlərinin tədris yükü azaldıldı, ev tapşırıqları, qrupdan-qrupa keçmə və buraxılış imtahanları ləğv edildi.

Cədvəl 1

№	Fənlər	Qruplar				
		I	II	III	IV	V
1	Ana dili	8	8	8	6	6
2	Riyaziyyat	6	6	6	6	6
3	Təbiət	—	3	3/4	3/4	3/4
4	Coğrafiya	—	—	—	3	3
5	İctimaiyyat	—	—	—	2/3	2/3
6	Əl işi	2	2	2	2	2
7	Cizgi savadı	2	2	2	2	2
8	Nəğmə və musiqi	2	2	1/2	1/2	1/2
9	Bədən tərbiyəsi	2	2	2	1	1
10	Azərbaycan dili			4	4	4
Həftəlik saatların cəmi		22	25	24 (26+4)	26 (29+4)	26 (29+4)

Əsasnaməyə uyğun olaraq, tədris planları təkmilləşdirilib yenidən təsdiq olundu. İbtidai məktəbin tədris planlarında aparılan əsas dəyişikliklər fənlərin adları və onlara ayrılan həftəlik saatlarla bağlı idi.

1920/21-ci ilin tədris planı ilə 1923/24-cü ilin tədris planı arasında ciddi fərq yoxdur. IV–V siniflərdə tədris olunan mədəniyyət tarixi fənninin (4 saat) əvəzinə ictimaiyyat fənni (5 saat) daxil edilmişdi. Qeyri-Azərbaycan məktəblərində III–V siniflərin hər birində həftədə 4 saat Azərbaycan dilinin tədrisi nəzərdə tutulurdu. Riyaziyyat fənninə ayrılan həftəlik saatlar IV və V siniflərdə 1 saat artırılmışdı. Əvvəlki tədris planında I–V siniflərdə təbiət və ölkəşünaslıq fənlərinə cəmi 18 saat vaxt nəzərdə tutulduğu halda, yeni tədris planında təbiət fənninə II–V qruplarda il boyu 13,5 saat vaxt verilirdi. I qrupda isə təbiət fənninin tədrisi dayandırılmışdı. (cədvəl 1). Tədris planındakı digər dəyişikliklər yeni iqtisadi siyasətə keçidlə bağlı idi.

Yeni iqtisadi siyasətə keçid təhsil sahəsində də dəyişikliklərin başlanğıcı oldu. Təhsil sistemindəki islahatların əsas istiqaməti uşaqların təhsil və tərbiyəsinin məzmununu, dövrün tələblərinə uyğun olaraq, yenidən hazırlamaq idi. Təhsilin yeni məzmunu tədqiqatçıların və məktəb müəllimlərinin birgə əməyi nəticəsində formalaşa bilərdi. İbtidai təhsildə məzmun islahatları yeni yaranmış dövlətin hədəflərini nəzərə almaqla yanaşı, xarici ölkə pedaqoqlarının (xüsusilə C.Dyuinin)

ən mütərəqqi fikirlərinə, innovativ yanaşmalara və təcrübələrə istinad edirdi. Bu konsepsiya təhsilin yeni fəlsəfəsi idi. Onun mahiyyəti tədris-idraki fəaliyyət prosesində dünyanın sosial cəhətdən dəyişdirilməsində yaradıcı iştiraka hazır olan, təşəbbüskar və fəal insan şəxsiyyəti formalaşdırmaqdan ibarət idi. Bu fəlsəfi yanaşmada marksizm ideyaları ilə zahirən səsleşən qərb pedaqogikasının mütərəqqi cəhətlərinə istinad edilsə də, siyasi neytrallıq qorunurdu. Azərbaycanda ibtidai məktəblər üçün nəzərdə tutulan məzmun RSFSR məktəblərindən fərqlənirdi. 20-ci illərin birinci yarısında Azərbaycanda ibtidai təhsil sahəsində mütərəqqi ənənələr hələ də qalırdı. Azərbaycan Demokratik Cümhuriyyəti ilə sovet Azərbaycanını cəmi bir neçə ay ayırırdı. İlk vaxtlar məktəblər, müəllimlər, dərslilər və tədris resursları, əsasən, eyni idi, hətta inqilabdan əvvəl hazırlanmış ana dili dərslilərləndən də istifadə olunurdu. Dinindən, cinsindən, milliyyətindən asılı olmayaraq ümumi, icbari və pulsuz təhsil elan olunmuşdu. ADC dövründə milliləşdirilən ibtidai məktəblər öz fəaliyyətlərini davam etdirirdi. Təlim dili həm ADC, həm də sovet məktəblərində Azərbaycan dili idi. Yeni tədris planları əvvəlkilərdən ciddi şəkildə fərqlənmirdi. Məktəblərdə demokratik prinsiplər hakim idi, maarifçilik missiyasını yerinə yetirən müəllimlər humanist ənənələrin daşıyıcıları və təbliğatçıları idilər. Hətta həmin dövrdə sovet məktəbinin baş ideoloqu N.Krupskaya məktəbin əsas məqsədini «şagird şəxsiyyətinin tam və hərtərəfli inkişaf etdirilməsi» kimi şərh edirdi [Krupskaya N. 1982, s.14].

Yeni iqtisadi siyasətin tətbiqi dövlətin təhsil siyasətində də əsaslı dəyişikliklərə səbəb oldu. Təbiyədə humanist və demokratik yanaşmalar tədricən öz yerini sinfi (proletar) yanaşmaya verdi. Təhsilin məqsədi ilə bağlı fikirlər kəskin siyasi müzakirə mövzusunə çevrilmişdi. Dövlət Elm Şurasında təmsil olunan pedaqoqlar «məktəbin məqsədlərini fəhlə sinfi müəyyən edir» fikrinə haqq qazandırmaqla, onu siyasi partiyanın alətinə çevirdilər. Bununla da bolşeviklər məktəbi «sinfi hakimiyyətə son qoymağa qadir olan gənc nəslin tərbiyə vasitəsi» kimi təqdim etdilər. Həmin dövrdə ibtidai məktəblər daha kütləvi xarakter daşdığından sinfi yanaşmanın təsirinə də ilk olaraq onlar məruz qaldılar. Ölkənin sosialistcəsinə yenidən qurulmasında, iqtisadi və mədəni cəhətdən inkişaf etdirilməsində, savadsızlığın ləğvində, cəhalətin aradan qaldırılmasında ibtidai məktəblərin qarşısına mühüm məqsədlər qoyulmuşdu.

İbtidai məktəbə ümumi təhsil sisteminin ilk pilləsi və təməli kimi baxılırdı. I dərəcəli məktəblər şagirdləri həyat üçün zəruri olan bacarıqlarla silahlandırmaqlı, nəzəri-praktik biliklər verməli, onları «yeni həyat quran böyük əməkçilər ordusuna» qoşmalı və onlarda yeni cəmiyyət qurucuları əhvali-ruhiyyəsi yaratmalı idi. İbtidai təhsillə bağlı sosial sifarişin bu cür konkretləşdirilməsi məktəbdə həyata keçirilməsinin qiymətləndirilməsində, ibtidai təhsilin məzmununun müəyyənləşdirilməsində mühüm rol oynadı.

Xalq Maarifi Komissarlığında ibtidai təhsilin məzmununu müəyyən edən

mütəxəssislər şagirdlərdə marksist dünyagörüşü yaratmağı, onlara dialektik düşünməyi öyrətməyi ibtidai təhsilin əsas vəzifəsi hesab edirdilər. Bu yanaşma təhsilin siyasiləşməsinə təşəbbüs olduğundan, tədris fənlərinin məzmununa yenidən baxmaq nəzərdə tutulurdu. Elə bu səbəbdən də, tədris planına ibtidai məktəblər üçün xarakterik olmayan ictimaiyyat fənni (IV–V siniflərdə 6 saat) daxil edilmişdi. Fənnin məqsədi kiçik yaşlı məktəblilərdə marksist dünyagörüşü yaratmaqla onları siyasi həyata hazırlamaq idi. O dövrdə siyasiləşdirilmiş uşaq valideynə, ailəyə qarşı qoyulurdu. Kiçik yaşlı məktəbli sadıq pioner kimi müasirliyin, yeniliyin, inkişafın, yeni cəmiyyət quruculuğunun hərəkətverici qüvvəsi, ailənin yaşlı üzvləri isə əksər hallarda köhnəliyin qalığı, həyatlarını şəriət qanunları ilə quran (namaz qılan, oruc tutan, Allaha ibadət edən) insanlar isə sinfi düşmənlər hesab olunurdular. Uşağı əxlaqi-mənəvi və dini mühitdən ayırmaqla, onlarda yeni bir dünyagörüşü – kommunist dünyagörüşü formalaşdırmaqda ictimaiyyat fənni mühüm rol oynamalı idi. Təbiət fənni isə kiçik yaşlı məktəblilərin praktik əmək fəaliyyətinə hazırlanmasına, onlarda materialist dünyagörüşünün formalaşmasına xidmət etməli idi. II–V siniflərdə təbiət fənninin tədrisinə 17 saat vaxt ayrılmışdı.

XX əsrin 20-ci illərinin əvvəllərində qabaqcıl pedaqoqlar tərəfindən müəyyənləşdirilən ibtidai təhsilin məzmunu çox az bir müddətdə sabit qaldı. Əsrin ikinci yarısından ibtidai təhsilin məzmunu tez-tez dəyişməyə, dövrün tələblərinə uyğun olaraq, siyasiləşməyə və tamamilə yeni istiqamətdə inkişaf etməyə başladı. Təhsilin məzmununun siyasiləşməsi ölkənin (SSRİ-nin) müəyyənləşdirdiyi dövlət siyasətinin tələbləri ilə bağlı idi. Hətta insanlara oxumağı və yazmağı öyrətmək də siyasətlə əlaqələndirilirdi. Bu ideya siyasi rəhbərlər tərəfindən daha da «inkişaf etdirildi». Nəticədə «təhsilin məqsədi kəndlilərə, ziyalılara deyil, məhz proletariata xidmət etməlidir» konsepsiyası formalaşdı [Kulinç, 1931, s.35]. Sinfilik prinsipinin mahiyyəti tamamilə təhrif edilərək, proletariatın digər siniflər üzərində üstünlüyü kimi şərh olundu. O dövrün pedaqoji mətbuatında və ilk «Pedaqoji ensiklopediya»da «inqilabi məqsədmüvafiqlik» prinsipi irəli sürülürdü. Bu prinsipə görə, təhsil sinfi xarakter daşıyırdı və partiya, siyasi dünyagörüşü olmadan fəaliyyət göstərə bilməzdi. O, metodikadan daha çox pedologiya və refleksologiya ilə tanış olmalıdır» [Kulinç. 1931, s.10]. Bu yanaşmaya görə, pedaqoji konsepsiyaların formalaşdırılması, pedaqoji nəzəriyyə və praktikanın bir-birindən asılılığı siyasi və ideoloji prinsiplərə əsaslanırdı. Bununla da pedaqogikanın metodologiyasının siyasi, ideoloji prinsiplərdən asılılığı təsbit edilirdi. Azərbaycan pedaqoji mətbuatında bu ideya birmənalı olaraq təbliğ edilirdi. Tədqiqatçılar əsaslandırmağa çalışırdılar ki, pedaqoji fəaliyyət həmişə siyasi xarakter daşıyır. Kulinç yazırdı: «Pedaqoji fəaliyyət mənasına, formalarına və metodlarına görə siyasi fəaliyyətdir». Pedaqoji fəaliyyətlə bağlı siyasətçilərin və nəzəriyyəçilərin fikirləri təhsilə vahid baxışın formalaşmasına səbəb oldu. Dövlət Elm Şurasının pedaqogika bölməsinin tələbi ilə ibtidai, yeddiillik və

doqquzillik məktəblərin tədris plan və proqramlarının proletar ideologiyasının tələblərinə uyğun olaraq, yenidən işlənib hazırlanması həyata keçirildi.

1924-cü ildən başlayaraq təhsilin məzmununda və texnologiyalarında həyata keçirilən ciddi dəyişikliklər, «kompleks təlim proqramları»nın tətbiqinə müvafiq olaraq, yeni tədris planlarının hazırlanması zərurətini yaratdı. Tədris planından da göründüyü kimi, kompleks proqramların tələbinə uyğun olaraq, cizgi savadı fənni əl işi fənni ilə, bədən tərbiyəsi fənni nəğmə fənni ilə birləşdirilmişdi. 1920/21 və 1923/24-cü dərs illəri üçün hazırlanan tədris planlarından fərqli olaraq, 1926/27-ci dərs ilinin tədris planında rus dili fənninə III sinifdə 3, IV və V siniflərdə isə 4 saat vaxt ayrılmışdı. 1920/21-ci tədris ilində müstəqil tədris olunan nəğmə və bədən tərbiyəsi fənlərinin hərəsinə 10 saat vaxt ayrıldığı halda, yeni tədris planında bu fənlər inteqrasiya edilmiş, onlara cəmi 10 saat vaxt verilmişdi. 1920/21-ci tədris ilində rəsm və əl işi fənlərinin tədrisinə 20 saat nəzərdə tutulsa da, yeni tədris planında bu fənlər də birləşdirilmiş, dərs saatları 20 saatdan 15 saata qədər azaldılmışdı. Həmin fənlərin inteqrasiyası uğursuz olduğu kimi, onların tədrisi üçün nəzərdə tutulan saatların azaldılması da doğru deyildi. Həmin saatlardan 11 saati rus dili fənninin tədrisinə verilmişdi. II dərəcəli məktəblərdə rus dilinə ayrılan saatların həcmi daha çox, ya da demək olar ki, ana dili ilə eyni idi. 1920–1931-ci illərdə ibtidai məktəblər üçün hazırlanan tədris planında diqqəti cəlb edən məsələlərdən biri diyarşünaslıq materiallarının öyrədilməsi ilə bağlı təbiət və coğrafiya fənlərinə saatların ayrılması idi. Bu, RSFSR məktəblərində milli komponentlərin (muxtar respublika, muxtar vilayət və s.), milli respublikalarda, o cümlədən, Azərbaycanda regional komponentlərin öyrədilməsini nəzərdə tuturdu. Belə yanaşma ibtidai məktəb proqramlarının lokallaşdırılmasını tələb edirdi. İbtidai sinif şagirdləri SSRİ-nin (daha çox Rusiyanın) coğrafiyasını öyrənərkən diyarşünaslıq materiallarını da öyrəndikləri müvafiq problemə əlavə etməli idilər. Bu yanaşma şagirdlərə yaşadıkları regionun fauna və florasını dərinlən öyrənməyə kömək etməklə bərabər, onlarda təlimə ciddi maraq yaradırdı. Məktəblilərin öz ölkələrini öyrənmələrinə kömək məqsədilə ölkəşünaslıq ekskursiyaları və ekspedisiyalar təşkil edilir, xəritələr tərtib olunur, ekspozisiyalar hazırlanır, ətraf mühitin dəyişdirilməsinə istiqamətlənən ictimai-faydalı fəaliyyətdə onların da iştirakı nəzərdə tutulurdu. Bu da məktəblilərin refleksiv-tədqiqat fəaliyyətini genişləndirməyə kömək etməklə yanaşı, təbiət proqramlarını diyarşünaslıq materialları ilə zənginləşdirirdi.

Nəticə

1920–1931-ci illərdə təhsilin məzmun konsepsiyasının əsas xarakterik xüsusiyyəti ondan ibarət idi ki, həmin dövrdə Azərbaycanda pedaqoji proses ciddi şəkildə siyasiləşdirilmişdi. Məktəb uşaqların bacarıqlarının və təbii potensialının

tam inkişaf etdirilməsinə, onların öz uşaqlıq həyatını yaşamalarına istiqamətləndirilmişdi. Təhsil üçün zəruri infrastrukturun olmamasına baxmayaraq, uşağın humanist təbiətinin, şəxsiyyətinin yaradıcı və azad inkişafı üçün münbit şərait var idi. Təlim-tərbiyə fəaliyyətinin əhəmiyyətli dərəcədə siyasiləşdirilməsi və ideologiləşdirilməsinə baxmayaraq, ibtidai təhsilin məzmun konsepsiyası demokratiizm, aşkarlıq və kollegiallıq, qabaqcıl xarici təcrübədən yaradıcılıqla istifadə, sosial sifarişin tələblərinə uyğun olaraq təhsilin strategiya və taktikasının müntəzəm təkmilləşdirilməsi, yenilikçi müəllimlərin təşəbbüslərinin dəstəklənməsi kimi konseptual yanaşmaları nəzərdə tuturdu.

XX əsrin 20-ci illərinin sonlarında «sosializmin bütün cəbhə boyu hücumu» məktəb həyatı ilə bağlı demokratik ənənələrin üstündən xətt çəkdi, pedaqoji prosesin humanistləşdirilməsini və demokratikləşdirilməsini təmin edən normativ-hüquqi aktlar ləğv edildi. Siyasiləşmə və ideologiləşdirmə məktəblə bağlı ÜK(b)P MK-nın «İbtidai və orta məktəb haqqında» (1931) qərarının qəbul olunmasına səbəb oldu və əsasən, siyasi problemlərin təhsil məsələlərinin ziyanına həll olunması vasitəsinə çevrildi.

1920-1931, the Development of Curriculum for Elementary Schools in Azerbaijan

Aytakin Mammadova

Head of the Department of Pedagogy and Psychology of Sumgait State University, Doctor of Philosophy in Pedagogy, Associate Professor. E-mail: telmanaytekin_82@mail.ru

Summary. The article deals with the foundation of a wide network of elementary schools in Azerbaijan Soviet Socialist Republic in 1920-1931. It is emphasized that in accordance with the new regulation adopted for the school year 1920/23, new curricula were developed appropriate to the essence of the new school. The duties of elementary school students were reduced, the transfer of student to upper grade and final exams were cancelled, the elementary school curriculum was amended. The name of the subjects, class hour schedules was changed. According to the needs of society, the content of primary education was always modified and was replaced with complex programs. Though, it did not confirm its effectiveness. After all, the author concludes that the “attack of socialism on all fronts” crossed out all the progressive traditions associated with the schools.

Keywords: Azerbaijan, Soviet education system, new schools, primary education, curricula, primary school, educational content.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat

1. «I və II dərəcəli məktəblərdə dil dərsləri keçirilməsi haqqında» Azərbaycan İnqilab Komitəsinin dekreti. (1920-ci il). «Kommunist» qəzeti, 20 sentyabr.
2. Azərbaycan DTA. 410 s.
3. Krupskaya N. (1982) Seçilmiş pedaqoji əsərləri. Bakı, «Maarif».
4. Şükürova B. (1967). Qiymətli metodik vəsait. «Azərbaycan məktəbi» jurnalı, №8, s.71-75.
5. Kulinç. (1931). Pedaqoji və siyasət. «Kommunist tərbiyəsi uğrunda», № 7-8, s.21-28.
6. Педагогическая энциклопедия. (1927). Москва, «Работник просвещения», т. I, 1158 с.